

УДК 339.543(477)

В. В. Прокопенко, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри морського та митного права
Національного університету "Одеська
юридична академія"

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЩОДО МИТНИХ ПРОЦЕДУР НА ТРАНСПОРТІ В УКРАЇНІ

Проаналізовано наукові здобутки українських учених і практиків щодо тлумачення та оперування поняттям "митні процедури". Встановлено, що в дисертаційних дослідженнях з митної тематики, проведених з 1999 р. до набрання чинності третім Митним кодексом України, простежується чітка позиція науковців щодо складових митної процедури, а саме митного контролю, митного оформлення та сплати митних платежів.

Наголошується, що з набранням чинності Митного кодексу України 2012 р. виникла проблема щодо праворозуміння та правозастосування в митному законодавстві України терміна "митна процедура".

Ключові слова: митний контроль; митні операції; митне оформлення; митні процедури; митні формальності.

The article is devoted to the analysis of scientific achievements of Ukrainian scientists and practitioners regarding the interpretation and operation of "customs procedures" notion. It is established that in the dissertation researches on customs subjects, which were conducted since 1999 till the entry into force of the third Customs Code of Ukraine, there is a clear position of scientists regarding the components of the customs procedure, namely customs control, customs clearance and customs payments.

It is emphasized that with the entry into force of the Customs Code of Ukraine in 2012, the term "customs formalities" was introduced in the customs legislation; the meaning of the term "customs procedure" has changed considerably. It has led to confusion in the legal thinking and enforcement of customs legislation in Ukraine.

The existence of some scientific developments regarding customs procedures on water and air transport, which do not allow to develop scientifically substantiated recommendations on increase of efficiency of these procedures in other types of transport, is established. A sufficient number of schemes, instructions, regulations and local customs acts regarding customs procedures in various modes of transport are not known or inaccessible to a wide range of readers, that does not allow to highlight the specifics of such procedures in different modes of transport. It is proved that the problems of customs procedures in rail, road, and pipeline transport remain almost unexplored, although there are few publications in the special literature.

It is determined that the book series "Customs in Ukraine" do not include a scientific approach to the phenomena under investigation, including the customs procedures

© **В. В. Прокопенко, 2017**

in transport. There is no doubt in a high level of knowledge and professional training of the drafters of these publications, but only citation of normative acts of public authorities on the issue under consideration indicates a lack of scientific value and effectiveness.

Key words: customs control; customs operations; customs clearance; customs procedure; customs formalities.

Постановка проблеми. Проведені наукові дослідження в галузі митних процедур, порядок їх виконання (реалізації), специфіка таких процедур на різних видах транспорту завжди були дискусійними з погляду науки митного права. Це обумовлюється такими чинниками: по-перше, відсутністю одностайності серед науковців щодо місця митного права в правовій системі держави; по-друге, теоретико-практичне визначення основного категоріального апарату в досліджуваній сфері практично не проводилося. Слід зазначити, що проблема визначення поняття і характеристики категорії правових відносин є однією з найскладніших з погляду як загальної теорії права, так і визначення принципових засад регулювання та функціонування окремих галузей права, зокрема митного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низка вчених досліджувала митні процедури в контексті їх застосування під час переміщення окремих категорій товарів через митний кордон України або реалізації деяких видів митних режимів. Це праці О. О. Афанасьєвої, К. В. Бережної, Л. М. Давиденка, К. Р. Ільченко, О. С. Крушук, Н. О. Коваль, Т. Д. Мармилової, Я. Б. Назарової, Л. І. Пашковської, В. В. Прокопенко, І. М. Резніка, І. В. Тулянцєвої, О. В. Чуприни. Досліджували митні процедури на деяких видах транспорту Є. В. Додін, О. О. Зотенко, В. В. Прокопенко, С. А. Трофімов та ін.

Мета статті – компаративний аналіз публікацій українських науковців та практиків щодо тлумачення й оперування поняттям “митні процедури”.

Виклад основного матеріалу. Слід одразу зауважити, що нормативне визначення цього поняття в українському законодавстві з’явилося в наказі Державної митної служби України від 30 грудня 1998 р. № 828 [1], до цього часу в митному законодавстві практично словами-синонімами були поняття “митна процедура” та “митна операція”. Ототожнює митні процедури та митні операції Л. І. Пашковська, яка в дисертації “Адміністративно-правове регулювання діяльності суднових постачальників” окремий розділ присвятила митним операціям під час переміщення суднового постачання через митний кордон України [2, 11], де аналізує митний контроль, митне оформлення, нарахування та стягнення митних платежів у митному оформленні суднового постачання, які і є складовими митної процедури.

К. В. Бережна у праці “Митно-правовий режим транзиту в Україні” присвятила другий розділ правовому регулюванню митних процедур щодо транзиту в Україні й зазначила, що необхідними передумовами розміщення товарів у режимі транзиту є проведення митних процедур. Також автор зазначає, що “на підставі аналізу національної нормативно-правової бази встановлено, що митними процедурами є митне оформлення, митний контроль, справляння передбачених законом податків та зборів” [3, 8].

О. О. Афанасьєва в монографічному дослідженні “Правове регулювання митного режиму спеціальної митної зони”, розглядаючи порядок реалізації митних процедур

у режимі спеціальної митної зони, виокремлює такі елементи цієї процедури: порядок запровадження митного режиму спеціальної митної зони; здійснення виробничих і комерційних операцій з товарами у спеціальних митних зонах; митне оформлення й облік товарів, що перебувають у спеціальних митних зонах; митний контроль у спеціальних митних зонах [4, 9]. І хоча автор прямо не вказує на вищенаведені елементи митної процедури, однак структура другого розділу дозволяє зробити саме такий висновок.

О. В. Чуприна, аналізуючи різні погляди на вилучення із понятійно-категоріального апарату національного законодавства терміна “митний режим”, у своєму дослідженні “Правове регулювання митних режимів переробки” “піддав критиці ідею відмови від терміна “митний режим” на користь поняття “митна процедура”, при цьому він зазначає, що “в чинному законодавстві бракує одноманітності в підходах до формування термінологічної моделі митно-режимних відносин” [5, 7].

Цікаву позицію висловила Я. Б. Назарова, яка митну процедуру розглянула “як індивідуалізований набір митних формальностей, які можна згрупувати у три великі, відносно незалежні, блоки: митне оформлення, митний контроль, справляння митних платежів”, та зробила висновок, що “на формування митної процедури впливає обраний вид митного режиму та інші чинники (митна вартість товару, вид товару, способи та засоби його переміщення через митний кордон тощо)” [6, 10].

Т. Д. Мармилова в дисертації “Підстави та порядок встановлення та реалізації митних пільг та преференцій в Україні” розглядає митну процедуру як різновид юридичної процедури. До особливостей митних процедур, як зазначає автор, “...належать такі: є формою управлінської діяльності митних органів, здійснюються за участі спеціального суб’єкта – органу державного управління, яким є митний орган, чітко визначений адміністративно-правовими нормами порядок. Здійснення митного контролю та митного оформлення передбачає послідовне вчинення процедурних дій, що ґрунтуються у стадії: порушення процедури; митний контроль; прийняття рішення про митне оформлення та митне оформлення” [7, 10].

Як бачимо, автор включає в митну процедуру митний контроль та митне оформлення, причому об’єднуючи їх. Вважаємо, що така позиція помилкова. Процедура митного контролю відрізняється від процедури митного оформлення, і кожна із них самостійна, хоча і митний контроль, і митне оформлення взаємопов’язані.

У дослідженні І. В. Тулянцевої “Правове регулювання переміщення культурних цінностей через митний кордон України” зазначається, що “безпосередньо митні процедури щодо переміщення саме культурних цінностей МК України не передбачено, тому для здійснення їх митного контролю та митного оформлення застосовуються загальні правила” [8, 12]. Іншими словами, автор до митних процедур зараховує митний контроль та митне оформлення.

У праці “Правове регулювання переміщення металобрухту через митний кордон України” [9, 8–9] виокремлено такі митні процедури щодо переміщення брухту через митний кордон України: процедуру митного контролю брухту; процедуру митного оформлення брухту; процедуру застосування заходів тарифного і не тарифного регулювання. Зовсім протилежної позиції дотримуються Н. О. Коваль у дисертації “Підстави та порядок переміщення гуманітарної допомоги через митний кордон України” [10, 9–10] та К. Р. Ільченко в праці “Порядок та підстави перемі-

щення через митний кордон України продуктів морського та річкового промислу” [11, 8–9], які митний контроль, митне оформлення, оподаткування та застосування заходів нетарифного регулювання досліджують як митні формальності, ототожнюючи митні процедури з митними формальностями.

Цікаву думку висловив І. М. Резнік у праці “Правове регулювання переміщення товарів через митний кордон України” щодо підходу до понять “митна процедура”, “митні формальності”, закріплених у чинному МК України, що, за визначенням автора, суттєво відрізняються від попереднього МК України 2002 р. Тодішні митні процедури були досить близькі за змістом до митних формальностей у розумінні чинного МК України. Автор обґрунтовує позицію, згідно з якою “митна процедура за своєю сутністю є одним з адміністративних проваджень неюрисдикційного характеру, якій притаманні всі риси останнього. Для дослідження й удосконалення митної процедури пропонується застосовувати теоретичні напрацювання в царині адміністративного позасудового процесу. Такий підхід дозволяє чітко визначити мету митної процедури й розглядати митні формальності як її структурні складники, ідентичні окремим процесуальним діям та етапам” [12, 9].

О. Б. Єгоров визначає митні процедури як порядок і організацію переміщення товарів та інших предметів через митні кордони, оподаткування митом, оформлення, здійснення контролю та інших заходів щодо реалізації митної політики [13]. Практично всі складові митної процедури включені в наведене поняття, але все ж таки автор не звернув уваги, що складовою митної процедури є справляння митних платежів, а не тільки мито.

Узагалі в дисертаційних дослідженнях з митної тематики, які були проведені з 1999 р. до набрання чинності третім МК України, простежується чітка позиція науковців щодо зарахування до митних процедур митного контролю, митного оформлення, сплати митних платежів, що обумовлено законодавчим визначенням у другому МК України цього поняття.

З набранням чинності МК України 2012 р. у митне законодавство введено термін “митні формальності”, значно змінився зміст терміна “митна процедура”, що призвело до плутанини в праворозумінні та правозастосуванні митного законодавства в Україні. Так, О. П. Федотов у монографічному дослідженні “Концепція державної митної справи: виклики модернізації в Україні”, на жаль, ототожнює поняття “митні процедури” і “митні формальності”. Підрозділ 3.3 вищезазначеної монографії має назву “Механізм здійснення митних формальностей при митному оформленні товарів”, в якому автор детально розглядає порядок виконання митних формальностей під час митного оформлення, тобто складається враження, що митне оформлення і є митною процедурою, яка полягає в митних формальностях. На підтвердження цієї тези процитуємо автора: “процедура митного оформлення розпочинається з моменту подання митниці ... декларантом або уповноваженою особою митної декларації...” [14, 205]. Однак висновок автора до цього підрозділу дещо вражає: “враховуючи викладене, можливо стверджувати, що такий єдиний і разом з тим складний механізм здійснення митних процедур при митному оформленні товарів має чітко визначені стадії” [14, 213]. Незрозуміло, митне оформлення – це сукупність митних процедур або митних формальностей?

Простежується підміна поняття “митне оформлення” на поняття “митні формальності” й у праці Е. Б. Хачатурова “Митне оформлення у суднобудівній галузі України: теоретико-методологічні засади та адміністративно-правове забезпечення”. Крім того, автор практично ототожнює поняття “митні процедури” і “митні режими”, про що свідчить така теза: “Зазначено спроби Всесвітньої митної організації вдосконалити процедуру тимчасового ввезення товарів для суднобудівної галузі шляхом розробки міжнародних норм для застосування митного режиму, який буде всебічно регулювати операції тимчасового ввезення. Доцільність такого митного режиму для суднобудування обумовлена тим, що він, поряд з режимом “транзит”, буде найбільш врегульований нормами міжнародного митного права і національним митним законодавством. Значення тимчасового ввезення як самостійного митного режиму обумовлюється потребами розвитку торгових та інших форм міжнародного співробітництва” [15, 27].

Слід згадати і деякі наукові напрацювання щодо митних процедур на водному та повітряному транспорті, які, на жаль, не дають можливості розробити науково обґрунтовані рекомендації з підвищення ефективності цих процедур на інших видах транспорту. Достатня кількість схем, інструкцій, положень та локальних актів митниць щодо митних процедур на різних видах транспорту не відомі або не доступні широкому колу читачів, що, своєю чергою, не дозволяє виділити специфіку таких процедур на різних видах транспорту. Спробуємо проаналізувати стан наукових досліджень у сфері митних процедур на транспорті та дослідити думки вчених щодо вказаної проблеми.

Найбільш популярним та досліджуваним напрямом митних процедур на транспорті серед учених і практиків є митні процедури на водному транспорті. Одним із перших проблеми митних процедур на морському транспорті почав досліджувати Є. В. Додін. У навчально-методичному посібнику “Таможенные операции на морском транспорте” [16] вчений сконцентрував увагу на специфіці митного контролю та митного оформлення товарів і багажу, що переміщуються через митний кордон України за допомогою морських, річкових та паромних транспортних засобів, а також аналізі нормативних актів, регламентації цих митних процедур і практиці їх застосування. Вчений обґрунтував наявність спеціальних видів митних процедур на морському транспорті та вперше провів аналіз особливостей здійснення митних процедур на пасажирських, військових, риболовецьких суднах, специфіки митних процедур оформлення імпорту нафтопродуктів морським транспортом, митного оформлення матеріально-технічного оснащення морських суден.

Незважаючи на те, що навчальний посібник має назву “Таможенные операции на морском транспорте”, йдеться саме про митні процедури. Так, Є. В. Додін зауважує, що в митних операціях на морському транспорті, які можна віднести до специфічних процедур, необхідно виокремити самостійну групу процедур, які не вписуються в загальні нормативи митних процедур на морському транспорті. До їх кола необхідно віднести митні процедури на пасажирських, військових та інших суднах [16, 60]. Практично науковець ототожнює поняття “митна операція” та “митна процедура”, що обумовлено відсутністю законодавчого закріплення на той час цієї дефініції. У структуру навчального посібника “Митні формальності на морському

та річковому транспорті” [17] 2012 р. уже закладено законодавче визначення поняття “митні формальності”, яке було введено в правовий обіг, як уже зазначалось вище, МК України 2012 р. Саме в цьому посібнику Є. В. Додін уперше проаналізував здійснення митних формальностей на морському і річковому транспорті в контексті нового МК України, а також акцентував увагу на митному оформленні яхт, митному контролі за переміщенням товарів під час поромних перевезень, митному оформленні круїзних суден і пасажирів, суден, які здійснюють каботажне перевезення. Не викликає сумнівів, що результати досліджень Є. В. Додіна були в подальшому використані в нормотворчій діяльності уповноважених державних органів та стали у нагоді в практичній діяльності митних органів.

На рівні комплексних монографічних праць митні процедури на морському транспорті досліджували С. А. Трофімов і О. О. Зотенко. Так, С. А. Трофімовим у дисертаційному дослідженні “Організаційно-правові засади здійснення митних процедур на морському транспорті” сформульовано й запропоновано низку положень і висновків, окремі з яких необхідно навести, що дозволить зазначити думку автора щодо визначення місця митних процедур у митному праві. По-перше, “митні процедури на морському транспорті становлять собою послідовний, законодавчо визначений порядок здійснення митних операцій з митного контролю, митного оформлення, а також справляння передбачених законом податків і зборів з морського транспорту й товарів і транспортних засобів, що переміщуються за його допомогою” [18, 8]. По-друге, “митні операції є найважливішим складником кожної з митних процедур, оскільки останні здійснюються через систему саме таких митних операцій” [18, 14]. По-третє, “митні процедури на морському транспорті становлять собою окремий вид провадження в адміністративному праві й виступають складовим елементом адміністративного процесу” [18, 6].

Якщо зобразити схематично вищенаведені тези С. А. Трофімова, тоді складатиметься така картина: митні операції – митна процедура – адміністративне провадження – адміністративний процес.

О. О. Зотенко в дисертації “Митні провадження на морському транспорті” обґрунтовує “... доцільність запровадження в митне законодавство України терміна “митне провадження” та його розмежування на “митно-юрисдикційне” та “митно-процедурне” провадження” [19, 7]. Зазначено, що “... митне провадження на морському транспорті як вид адміністративного провадження можна визначити як митні процедури (операції) щодо проведення митного контролю за переміщенням морського транспорту і товарів, що переміщуються ним, митного оформлення цих транспортних засобів і товарів, нарахування і стягнення передбачених законодавством податків і зборів, що здійснюються митними органами України цілодобово у пунктах пропуску через державний кордон України у межах зон митного контролю...” [19, 5].

Схематично тези О. О. Зотенко можна представити так: митні процедури (операції) – митне процедурне провадження як вид митного провадження, який, своєю чергою, є різновидом адміністративного провадження – адміністративний процес.

Таким чином, обидва автори одностайні у визначенні місця митних процедур на морському транспорті, які є видом провадження (адміністративного, митно-процедурного) і складовою частиною адміністративного процесу.

Менш досліджена з погляду науки митного права проблема здійснення митних процедур на повітряному транспорті, хоча деякі розробки у цьому напрямі здійснювались. У дисертації “Митні операції на повітряному транспорті” було обґрунтовано необхідність розмежування понять “митні процедури” й “митні операції” та подано їх визначення. Так, “митні процедури – виконання митним органом дій, визначених МК України, які є обов’язковими при митному контролі та митному оформленні на авіаційному транспорті. Митні операції – це дії, які здійснюються митними органами у рамках митної процедури в залежності від конкретної митної ситуації” [20, 5]. Зроблено висновок про те, що “...митні операції у своїй сукупності на повітряному транспорті являють собою окремий вид адміністративного провадження...” [20, 17].

Схематично на той час наші висновки та пропозиції виглядали так: митні операції – митні процедури – адміністративне провадження. Як бачимо, визначення місця митних процедур на повітряному транспорті збігається з вищенаведеними розробками.

Проблематика здійснення митних процедур на залізничному, автомобільному, трубопроводному транспорті залишається майже не дослідженою, хоча й існують певні публікації в спеціальній літературі. Крім того, практиками-митниками у 2001 р. була заснована серія “Митна справа в Україні”, в якій вийшли друком випуски “Митний контроль на автомобільному транспорті” 2003 р. [21], “Таможенное оформление морских грузов” 2003 р. [22], “Митний контроль на повітряному транспорті” 2004 р. [23], “Митний контроль на залізничному транспорті” 2004 р. [24], “Митне оформлення автотранспортних засобів” 2004 р. [25], “Митне оформлення енергоносіїв” 2009 р. [26]. Ознайомлення зі змістом вищезазначених видань дозволяє констатувати про відсутність наукового підходу до досліджуваних явищ. Не викликає сумнівів високий рівень знань і професійної підготовки укладачів цих видань, однак обмеження лише наведенням та цитуванням нормативних актів органів публічної влади щодо розглядуваної проблематики свідчить про відсутність їх наукової цінності й ефективності.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Резюмуючи вищезазначене, доходимо висновку про відсутність у митному праві України цілісного, комплексного монографічного дослідження митних процедур згідно з МК України 2002 р. або митних формальностей згідно з МК України 2012 р. на транспорті, яке б дозволило надати пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення правових засад таких процедур (формальностей) на різних видах транспорту.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Типової технології митного контролю та митного оформлення товарів та інших предметів : наказ Державної митної служби України від 30.12.1998 р. № 828 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 4. – Ст. 78 (втратив чинність).
2. Пашковська Л. І. Адміністративно-правове регулювання діяльності суднових постачальників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук :

спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / Л. І. Пашковська. – Одеса, 2008. – 18 с.

3. Бережна К. В. Митно-правовий режим транзиту в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право” / К. В. Бережна. – Одеса, 2003. – 17 с.

4. Афанасьєва О. О. Правове регулювання митного режиму спеціальної митної зони : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / О. О. Афанасьєва. – Х., 2011. – 20 с.

5. Чуприна О. В. Правове регулювання митних режимів переробки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / О. В. Чуприна. – Х., 2015. – 20 с.

6. Назарова Я. Б. Правове регулювання митних режимів тимчасового ввезення та тимчасового вивезення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / О. В. Чуприна. – Х., 2016. – 20 с.

7. Мармилова Т. Д. Підстави та порядок встановлення та реалізації митних пільг та преференцій в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / Т. Д. Мармилова. – Одеса, 2010. – 17 с.

8. Тулянцева І. В. Правове регулювання переміщення культурних цінностей через митний кордон України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / І. В. Тулянцева. – Х., 2010. – 20 с.

9. Прокопенко В. В. Правове регулювання переміщення металобрухту через митний кордон України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / В. В. Прокопенко. – Запоріжжя, 2016. – 17 с.

10. Коваль Н. О. Підстави та порядок переміщення гуманітарної допомоги через митний кордон України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / Н. О. Коваль. – Одеса, 2014. – 19 с.

11. Ільченко К. Р. Порядок та підстави переміщення через митний кордон України продуктів морського та річкового промислу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / К. Р. Ільченко. – Одеса, 2016. – 20 с.

12. Резнік І. М. Правове регулювання переміщення товарів через митний кордон України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / І. М. Резнік. – Х., 2014. – 19 с.

13. Єгоров О. Б. Митна економіка (Україна – СОТ – ЄС) / Єгоров О. Б. – Одеса, 2005. – 35 с.

14. Федотов О. П. Концепція державної митної справи: виклики модернізації в Україні : монографія / О. П. Федотов. – Одеса : Юридична література, 2016. – 392 с.

15. Хачатуров Е. Б. Митне оформлення у суднобудівній галузі України: теоретико-методологічні засади та адміністративно-правове забезпечення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / Е. Б. Хачатуров. – К., 2016. – 47 с.

16. Додін Е. В. Таможенные операции на морском транспорте: учебно-методическое пособие / Додін Е. В. – Одесса : Юридична література, 2001. – 96 с.

17. Додін Є. В. Митні формальності на морському і річковому транспорті : навчальний посібник / Додін Є. В. – Львів, 2012. – 104 с.

18. Трофімов С. А. Організаційно-правові засади здійснення митних процедур на морському транспорті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / С. А. Трофімов. – Х., 2008. – 19 с.

19. Зотенко О. О. Митні провадження на морському транспорті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / О. О. Зотенко. – Одеса, 2011. – 18 с.

20. Прокопенко В. В. Митні операції на повітряному транспорті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / В. В. Прокопенко. – Одеса, 2005. – 21 с.

21. Писарев В. А. Митний контроль на автомобільному транспорті / В. А. Писарев, О. В. Рождественський, М. М. Чечель, П. В. Пашко ; за ред. М. М. Каоленьського, П. В. Пашка ; Держ. мит. служба України. – К. : Знання, 2003. – 189 с.

22. Ганжин О. М. Таможенное оформление морских грузов / О. М. Ганжин, В. Г. Деркач, П. В. Пашко ; Гос. тамож. служба Украины. – К. : Знання, 2003. – 195 с.

23. Митний контроль на повітряному транспорті / Заколюдажний В. В., Мошинська О. Є., Марченко В. В. та ін. – К. : Знання, 2004. – 334 с.

24. Писарев В. А. Митний контроль на залізничному транспорті / Писарев В. А., Рождественський О. В., Пашко П. В. ; Держ. мит. служба України. – К. : Знання, 2004. – 404 с.

25. Митне оформлення автотранспортних засобів / Пашко П. В., Заколюдажний В. В., Малюх Н. Ф. та ін. – К. : Знання, 2004. – 238 с.

26. Митне оформлення енергоносіїв : навч.-метод. посібник / Бузюн Є. Г. [та ін.] ; ред. П. В. Пашко, О. І. Конєв. – Одеса : Пласке, 2009. – 616 с.